

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора

Бєлова Дмитра Миколайовича

на дисертаційне дослідження Маркович Христини Михайлівни

на тему: «Правова ідеологія як суспільно-правовий феномен»

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Правова ідеологія як суспільно-правовий феномен набуває особливої **актуальності** в умовах сучасних викликів, які стоять перед Україною. Вона виступає основою для формування правової свідомості суспільства, визначає морально-етичні засади функціонування правової системи та сприяє ефективному впровадженню принципів верховенства права і правової держави. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів, правова ідеологія є важливим чинником, що забезпечує збереження національної правової системи, при цьому вона повинна бути гнучкою та здатною адаптуватися до змінюваних міжнародних умов.

Для України, що перебуває в стані війни, правова ідеологія набуває ще більшої важливості, адже вона визначає основи юридичних відносин у критичних ситуаціях, таких як порушення прав людини, гуманітарне право, а також захист правових інститутів. В умовах війни та післявоєнного відновлення правова ідеологія повинна не тільки регламентувати діяльність органів влади, але й сприяти мобілізації громадян, розвивати правову культуру, сприяючи зміцненню демократії, боротьбі з корупцією та забезпеченню правосуддя.

Зміни в правовій ідеології також можуть стати важливим інструментом для реформування судової та правоохоронної системи, поліпшення правової освіти та забезпечення рівності громадян перед законом. Крім того, правова ідеологія має великий вплив на прийняття нових законодавчих ініціатив,

розвиток нових правових норм та інститутів, що відповідають вимогам часу та міжнародним стандартам.

У зв'язку з цим, дослідження правової ідеології на рівні дисертаційного дослідження, що комплексно здійснено Х.Маркович виступає не лише науково-теоретичним завданням, а й практичним інструментом для вдосконалення правової системи України в умовах глобальних та внутрішніх змін.

Доречно констатувати зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, зокрема дисертація виконана відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також норм, встановлених у Стратегії людського розвитку, затвердженій Указом Президента України від 14 травня 2021 року. Вона також відповідає стратегічним цілям, визначеним у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р, а також Концепції національно-патріотичного виховання, схваленій Наказом МОН від 6 червня 2022 року № 527. Дослідження узгоджується з пріоритетними напрямками розвитку правової науки, затвердженими постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року. Тематичні орієнтири дослідження також відповідають постанові Кабінету Міністрів України № 942-2011-п та кафедральній тематиці кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» щодо імплементації європейських стандартів публічної влади в Україні.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувачки

Слід позитивно оцінити науковий рівень дисертації та публікацій, що полягає у обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації Маркович Х. М.. Такий високий рівень досягається завдяки використанню багатого теоретичного та практичного матеріалу, системному підходу до дослідження правової ідеології. Авторка

ґрунтується на аналізі національних та міжнародних джерел, що дозволяє чітко виявити закономірності розвитку правової ідеології в умовах глобалізації та інтеграції України в європейські структури.

Дисертація демонструє значну глибину аналізу правової ідеології, враховуючи її функціональну роль у формуванні правової свідомості суспільства, вплив на законодавчий процес та організацію державної влади. Наукові положення, викладені в роботі, обґрунтовані широким спектром досліджених теорій та концепцій, що дозволяє стверджувати про їх наукову новизну та практичну значимість.

Також, ступінь високий науковий рівень наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та репрезентований у публікаціях, ґрунтується на глибокому аналізі генезису правової ідеології, що включає різноманітні теоретичні підходи. Дослідження охоплює марксистську теорію, соціально-інструментальний підхід, а також концепції деідеологізації та реідеологізації. Крім того, враховано соціально-реалістичний та модерністський підходи, що дозволяють відобразити еволюцію розуміння правової ідеології в контексті історичних і соціальних змін. Такий підхід забезпечує наукову достовірність і дозволяє сформулювати рекомендації, що мають практичне значення для сучасного правового розвитку.

Результати авторського опитування значно підвищують науковий рівень висновків дисертації, оскільки вони базуються на емпіричних даних, зібраних безпосередньо від респондентів у різних сферах суспільного життя. Вражаючи кількість використаних джерел, що налічує 319, свідчить про глибокий аналіз наукової літератури та різноманітних підходів до досліджуваної теми, що забезпечує всебічність і наукову обґрунтованість роботи.

Висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, є логічними та системними, спираються на фактичні дані та емпіричний матеріал, зокрема, на дослідження правової практики України та міжнародний досвід. Авторка не лише теоретично визначає поняття правової ідеології, а й пропонує практичні

механізми її розвитку в умовах постійних соціально-політичних змін. Її рекомендації щодо удосконалення правової політики в Україні здатні сприяти покращенню правової системи та підвищенню правової культури громадськості.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дослідження Х. Маркович зосереджене на вивченні правової ідеології як інтегративного механізму між державою та суспільством. Авторка уперше обґрунтовує феноменальність цього явища, виділяючи три основні аспекти: емерджентність, систематизувальний потенціал і темпорально-синтезувальну здатність. Репрезентовані елементи дозволяють розглядати правову ідеологію не лише як набір правових норм, але й як динамічну складову, що інтегрується в соціальні, політичні та культурні процеси. Авторка також розробляє авторську формулу для відображення причинно-наслідкової емерджентної сутності правової ідеології, що є важливим для наукового осмислення її функцій у сучасному правовому суспільстві.

Робота доводить, що правова ідеологія має специфічну роль у державній та суспільній реальності, зокрема через свою здатність формувати правовий світогляд, аксіологічні патерни та здійснювати прогнозування соціальних процесів. Х. Маркович акцентує увагу на унікальній онтологічній ролі правової ідеології, яка відображається через систему регуляторів і механізмів, що визначають спрямованість державної і правової політики. Водночас, авторка показує, що правова ідеологія виконує функцію не тільки формування правового порядку, але й активного протистояння авторитаризму та сприяння розвитку демократії.

Особливо важливою є розроблена дослідницею матриця ролей правової ідеології у двох основних сферах: нормативно-регулятивній та морально-суспільній. У нормативно-регулятивній сфері правова ідеологія забезпечує

легітимізацію державного впливу, стабільність правового порядку і визначення напрямів соціального розвитку. Морально-суспільна сфера охоплює функції соціалізації індивідуума, аксіологічної згуртованості суспільства та підтримки гуманістичних цінностей, що підкреслює роль правової ідеології у зміцненні соціального консенсусу.

Дослідження також дає нове трактування антетичних форм правової ідеології, таких як державна і правова ідеологія та суспільна і правова ідеологія, що дозволяє детальніше вивчити їх взаємодію та роль у формуванні правового порядку. Важливим моментом є виокремлення контрпозиційних архетипів правової ідеології, зокрема між нормативністю та інтуїтивністю, позитивізмом та ідеалізмом, універсальністю та поліфонією, що дає змогу більш глибоко осмислити діалектику між різними підходами до правового регулювання.

Зокрема, дослідження Х. Маркович акцентує увагу на трансформаціях правової ідеології під впливом глобалізаційних процесів, зокрема на інтеграції правових ідей та боротьбі між глобалізацією і глокалізацією правового світогляду. Авторка розглядає також зміни в комунікаційних та правових майданчиках, що свідчать про еволюцію правової системи в умовах глобалізації.

Актуальною частиною роботи є розгляд ідеолого-правової політики сучасної держави, яка розглядається як узгоджена система цілей, стратегій і заходів, спрямованих на досягнення соціальної стабільності, розвитку демократичних цінностей і гарантування прав людини та верховенства права. Така концепція ідеолого-правової політики стає основою для забезпечення гармонійного поєднання гуманістичних принципів у державному управлінні.

Загалом, дослідження Х. Маркович робить значний внесок у наукове розуміння правової ідеології, її ролі в контексті державного управління, правового регулювання і соціальної трансформації, що відкриває нові перспективи для подальших наукових розробок у цій сфері.

Здобувачка демонструє активну наукову діяльність, спрямовану на розвиток обраної теми дослідження. Основні положення і результати дисертації здобувача викладено у 29 авторських наукових публікаціях, що свідчить про всебічне висвітлення наукової роботи та її апробацію в науковому середовищі. Серед цих публікацій 13 статей були опубліковані в наукових фахових виданнях України, що підкреслює їх наукову значущість та відповідність вимогам академічної спільноти. Додатково, здобувач активно презентував результати дослідження на 10 науково-практичних заходах і конференціях, що дозволяє оцінити значення роботи в контексті сучасних наукових дискусій.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності

Мета дисертаційної роботи полягає в комплексному аналізі онтологічної природи правової ідеології як феномена, що інтегрує державу та суспільство. Здобувачка намагається з'ясувати сутність цього явища та виявити антетичні форми правової ідеології, зокрема в умовах глобальних трансформацій та воєнних загроз.

Для досягнення поставленої мети визначено кілька ключових завдань. Одне з них — розробка авторської методології для дослідження правової ідеології як складного суспільно-державного феномена, що дозволило глибше зрозуміти її природу та взаємозв'язки з іншими соціальними явищами. Зокрема, завдання включають аналіз епістеміологічних аспектів категорії «ідеологія», що сприяє чіткішому розумінню її концептуальних засад.

Крім того, авторка ставить завдання узагальнити концептуальні аспекти правової ідеології, дослідити її вплив на структуру державного організму та соціальну реальність, що дозволяє побудувати більш точну картину того, як правова ідеологія впливає на розвиток правових систем і соціальних відносин. Окремо виокремлені завдання аналізу антетичних форм правової ідеології (державної та суспільної), що відображає правову ідеологію в її різних формах

і контекстах. Із зазначених завдань особливо важливим є вивчення впливу правової ідеології на правову соціалізацію індивідумів, зокрема в контексті воєнних загроз, даючи змогу зрозуміти, як ідеологія формує правосвідомість в умовах екстремальних ситуацій.

Визначені завдання та наукові висновки дозволяють дослідити правову ідеологію з різних точок зору та розкрити її роль у сучасних умовах, зокрема у воєнних та глобалізаційних контекстах.

Методологія дослідження правової ідеології забезпечує високу достовірність наукових висновків завдяки комплексному використанню міждисциплінарного підходу, поєднуючи філософію, політологію, соціологію, культурологію, науку управління та право. Використання діалектичного, феноменологічного, метафізичного та гносеологічного методів дає можливість глибоко дослідити природу правової ідеології, а загальнонаукові методи аналізу та синтезу дозволяють чітко структурувати результати. Спеціально-наукові методи, зокрема юридичне моделювання та метод правової синергії, сприяють адаптації теоретичних висновків до практичних умов, що підвищує достовірність та актуальність дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота здобувачки є комплексним дослідженням правової ідеології, яке охоплює її теоретичні, онтологічні та практичні аспекти, зокрема вплив на державний організм і соціальну реальність в умовах сучасних трансформацій і глобалізаційних викликів. У цілому, робота демонструє високий рівень завершеності дослідження, що підтверджується чіткою структурою, логічною послідовністю розділів та детальним розкриттям основних питань, поставлених у меті дисертації.

У першому розділі дисертації «Концептуальні та методологічні основи дослідження правової ідеології» авторка приділяє увагу методології дослідження правової ідеології як важливого суспільного і державного феномена. Зокрема, вона розробляє власний підхід до аналізу цієї категорії, що

включає застосування міждисциплінарних методів та філософських засад. Важливим є те, що дисертація узагальнює і синтезує концептуальні аспекти правової ідеології, зокрема її вплив на соціальну реальність і державну організацію.

Другий розділ «Діалектика правової ідеології в контексті суспільно-державного організму» продовжує дослідження через призму діалектики правової ідеології, зокрема в контексті впливу на структуру державного організму і соціальну реальність. Авторка окремо розглядає антитезу між різними формами правової ідеології та аналізує, як ці форми взаємодіють у рамках сучасних соціальних і державних структур.

Третій розділ «Праксіологічний вимір правової ідеології в сучасній соціодержавній парадигмі» зосереджений на праксіологічному аспекті правової ідеології, де розглядається її роль в умовах антропоцентричних трансформацій і метафізичних викликів глобалізованого суспільства. Окремо авторка досліджує вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів в умовах воєнних загроз та формулює рекомендації для удосконалення ідеолого-правової політики в Україні.

Загалом, зміст дисертації є завершеним і повноцінним, оскільки кожен розділ відповідає на визначені на початку дисертації завдання і дає вичерпний аналіз правової ідеології як важливого елементу в державній та соціальній реальності. Висновки є переконливі, достовірні, обґрунтовані, цілісні та цінними для правової науки.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці

Результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані для формування правової політики в Україні, спрямованої на розвиток національно-патріотичного виховання, правової соціалізації особи та правової культури суспільства. Пропозиції, що містяться в дисертації, можуть бути інтегровані у законодавство України, зокрема для удосконалення Закону

України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Використання результатів дослідження сприятиме підвищенню рівня обізнаності державних службовців та представників інститутів громадянського суспільства щодо аксіологічних детермінант сучасного права, цінностей євроінтеграційного розвитку та національного інтересу в державно-соціальній реальності, а також дозволить зміцнити правову основу держави та покращити процеси інтеграції України в європейські структури.

Зауважимо також, що рекомендації дисертації можуть бути використані для розробки нових методологічних підходів до правового унормування юридичних цінностей та правових явищ, що пов'язані з ідеолого-світоглядною сферою суспільно-державної реальності.

Результати дисертації можуть бути застосовані в освітній сфері для вдосконалення викладання загальнотеоретичних та галузевих дисциплін, що забезпечить покращення якості навчального процесу і підготовки майбутніх правознавців.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У дисертаційному дослідженні відсутні порушення академічної доброчесності. Х. Маркович суворо дотримувалась вимог щодо цитування джерел, посилань на роботи інших дослідників і наукових авторитетів, а також зазначення належних авторських прав на використані матеріали. Використання запозичених ідей і результатів інших авторів чітко оформлено згідно з академічними стандартами, що підтверджує прозорість і відповідальність при проведенні наукового дослідження.

Дисертаційне дослідження не містить ознак плагіату, компіляції чи іншої академічної недоброчесності. Авторка самостійно здійснювала аналіз та узагальнення наукових джерел, застосовуючи оригінальні підходи та концептуальні розробки.

Дискусійні аспекти дисертаційного дослідження.

1. У роботі правова ідеологія розглядається як окрема категорія, проте дискусійним залишається питання її автономності від політичної ідеології. Деякі дослідники вважають, що правова ідеологія є похідною від політичної ідеології та не може існувати незалежно від неї. Дисертантці доречно було дати відповідь, чи правова ідеологія може мати самостійне існування, чи її слід аналізувати виключно в контексті політичних процесів?

2. Сучасний світ характеризується швидкими цифровими змінами, які суттєво впливають на формування правової свідомості та ідеології. Алгоритми соціальних мереж, штучний інтелект, персоналізований контент і великі дані формують інформаційне середовище, в якому громадяни розвивають свої правові переконання. Водночас, цифровізація створює загрози у вигляді інформаційних маніпуляцій, фейкових новин і гібридних війн, що можуть змінювати суспільне уявлення про право та справедливість.

У цьому контексті постає питання, що не розкрито в дослідженні, про здатність правової ідеології ефективно протидіяти інформаційним загрозам і забезпечувати формування стійкої правової свідомості громадян. Залишається відкритим питання, чи може правова ідеологія бути адаптована до умов цифрової трансформації, використовуючи сучасні технології для поширення правової культури та зміцнення демократичних засад.

3. На жаль, відсутність чіткого визначення поняття «соціодержавна парадигма» в дисертації може спричинити труднощі в інтерпретації його змісту та меж застосування. Оскільки цей термін використовується в назві одного з розділів, варто визначити його сутність, концептуальні основи та співвідношення з іншими теоретико-правовими категоріями. Чи означає «соціодержавна парадигма» певний тип державного устрою, специфічну модель взаємодії суспільства та держави, або ж це комплекс ідеологічних установок, що визначають розвиток правової системи? Таке уточнення сприятиме більшій термінологічній чіткості дослідження та забезпечить його коректну інтерпретацію.

Зауваження, висловлені щодо дисертації, не впливають безпосередньо на її мету та зміст, їх урахування могло б сприяти уточненню окремих теоретичних положень і поглибленню дискусійного потенціалу дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих здобувачкою наукових працях, за оформленням відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 № 283), Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Маркович Христина Михайлівна за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

доктор юридичних наук, професор,
професора кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України

Дмитро БЄЛОВ

